

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

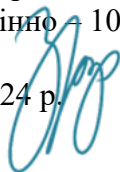
Юлія САБАДАШ

«22» травня 2024 р.

«ОСОБЛИВОСТІ ЕВАКУАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ»

Кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Культурологія»
Софії ШУСТЕНКО
Науковий керівник:
Степан ЯНКОВСЬКИЙ,
д. філософ. н., доцент,
Маріупольський державний університет
Рецензент:
Олена ПОЛЩУК,
д. філософ. н., професорка,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою відмінно – 100 – А
Секретар ЕК
«12» червня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	8
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ТА РЕАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	28
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ.....	44
Висновки до розділу 3.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі не можна не визнати актуальність теми, що стосується евакуації культурної спадщини в контексті воєнних конфліктів. Цей важливий аспект вивчення культурології наразі набуває особливого значення у зв'язку зі зростаючою кількістю збройних конфліктів у різних частинах світу. Саме тому розгляд цієї проблематики стає невід'ємною складовою сучасного наукового дискурсу. Відтак, вивчення особливостей евакуації культурної спадщини в умовах військового конфлікту відкриває широкий спектр можливостей для дослідження. Зокрема, це стосується аналізу організаційних аспектів процесу евакуації, правового регулювання захисту культурних цінностей у час війни, а також етичних викликів, що виникають під час вирішення питань збереження культурної спадщини. Такий комплексний підхід дає змогу отримати багатогранне уявлення про проблему та її можливі рішення. Отже, у сучасних умовах, коли культурна спадщина стає об'єктом атак в рамках воєнних конфліктів, науковці та дослідники з культурології викликають до дії з метою розробки стратегій та механізмів захисту цінних об'єктів культурної спадщини. І лише через систематичне дослідження цієї проблеми ми зможемо забезпечити збереження національної та світової культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Об'єкт дослідження – евакуація культурної спадщини в умовах повномасштабного наступу російської федерації на територію України.

Предмет дослідження – аналіз процесу евакуації культурної спадщини в умовах війни.

Мета полягає в систематизації та аналізі наявних підходів до евакуації культурної спадщини з метою визначення їх ефективності та проблем, пов'язаних із збереженням культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- вивчити міжнародні норми й інституції, що пов'язані з евакуацією культурної спадщини;
- проаналізувати через новинні портали випадки воєнних злочинів проти культурної спадщини України;
- дослідити законодавчу бази для захисту культурної спадщини в Україні;
- вивчити міжнародний та сучасний досвід захисту та евакуації культурних цінностей;
- розглянути використання інноваційних технологій у збереженні та відновленні культурної спадщини України після війни.

Ступінь вивчення теми. Наразі існують деякі дослідження та наукові роботи, що досліджують цю проблематику в різних країнах та конфліктних зонах. Дослідження зосереджені на аналізі стратегій евакуації, розробці планів та протоколів для захисту культурних цінностей під час воєнних дій. Україна, знаходячись у складному геополітичному контексті, стала об'єктом досліджень з цієї теми через російсько-українську війну. Наукові роботи аналізують практичні аспекти евакуації та збереження культурної спадщини під час військових дій. Деякі аспекти евакуації культурної спадщини залишаються менш вивченими або взагалі не розглянутими. Зокрема, дослідження можуть не охоплювати вплив евакуації на місцеве населення, або не враховувати можливостей використання сучасних технологій, таких як використання дронів чи штучного інтелекту, для поліпшення процесів евакуації та захисту культурних цінностей. Незважаючи на певний рівень досліджень у цій області, ще є багато простору для подальших досліджень, які розглядатимуть ширший спектр аспектів евакуації культурної спадщини, від міжнародного рівня до місцевих ініціатив, а також використання сучасних технологій для поліпшення процесів захисту та збереження культурних цінностей.

Отримані результати дослідження мають значну наукову новизну, оскільки вони відображають нові підходи та методи у збереженні культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту. Дослідження розкриває важливі аспекти евакуації та захисту культурних цінностей у сучасній українській дійсності, враховуючи специфіку війни. Використання раніше невідомих джерел та іноземної наукової літератури дало змогу розширити уявлення про застосування сучасних технологій у збереженні культурної спадщини в умовах кризових ситуацій.

Методологія роботи. Релевантною до теми роботи методологією є культурологічна рефлексія, оскільки вона обґрунтована як з наукової точки зору, так і є практично корисною для з'ясування проблем збереження культурної спадщини в умовах воєнних конфліктів. Описання культурологічної рефлексії включає такі аспекти:

Культурологічна рефлексія як метод дослідження передбачає глибокий аналіз культурних феноменів, включаючи символічне значення об'єктів культурної спадщини, їхню роль у формуванні національної ідентичності та їхню цінність для різних соціальних груп.

Культурологічна рефлексія дозволяє розкрити, як евакуація культурної спадщини під час воєнного конфлікту впливає на збереження історичної пам'яті, культурних цінностей та ідентичності. Він допомагає зрозуміти, як ці процеси відображаються в культурних наративах і як сприймаються різними групами населення.

Критична рефлексія процесів прийняття рішення під час евакуації, з метою оцінки їхньої ефективності та культурного впливу.

Головним, на нашу думку, є те, що культурологічна рефлексія дозволяє глибше зрозуміти значення культурної спадщини не лише як матеріальних об'єктів, але й як носіїв культурної пам'яті та ідентичності.

Для культурологічної рефлексії ефективності культурних політик вагому роль відіграли роботи представників мариупольської школи практичної

культурології, представлені працями Ю. Сабадаш, С. Янковського, Ю. Нікольченко, О. Хроненко, І. Сікорської [1; 14; 10; 20; 24; 25].

Таким чином, методологія дослідження евакуації культурної спадщини в умовах конфлікту, що засновується на культурологічній рефлексії, є академічно обґрунтованою та практично корисною.

Практичні результати дослідження підтверджують важливість наявності комплексного підходу до захисту культурної спадщини в умовах війни. Використання міжнародних норм та сучасних технологій є ключовими елементами забезпечення безпеки та збереження цінностей від конфліктів. Підкреслюється необхідність постійного вдосконалення механізмів захисту культурної спадщини на різних рівнях, як на законодавчому, так і на практичному. Практично отримані результати можуть бути використані для впровадження в діяльність установ, організацій та підприємств з метою ефективного захисту культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту, публікації у збірках праць для поширення знань серед наукової спільноти та зацікавлених сторін, розміщення матеріалів у засобах масової інформації для інформування громадськості про проблеми та рішення щодо захисту культурної спадщини під час війн, а також використання у навчальному процесі для підвищення обізнаності студентів щодо проблем збереження культурної спадщини під час війни.

Апробація та публікації результатів дослідження. Результати дослідження представлені на III Міжнародній науково-практичній конференції «Феномен культури постглобалізму» (м. Київ, Маріупольський державний університет 22 листопада 2022 року); на Круглому столі «Культура читання в епоху діджиталізації» (м. Київ, Маріупольський державний університет, 2 лютого 2023 р.); XXIV Декаді студентської науки Історичного факультету Маріупольського державного університету (м. Київ, Маріупольський державний університет, 14 березня 2023); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» (18 травня 2023); IV Міжнародній науково-практичній

конференція «Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів», (м. Київ, Маріупольський державний університет 22 листопада 2023); Міжнародній мультидисциплінарній студентській конференції, що відбулася в рамках заходу під назвою Ярмарок досліджень Автономного університету Сан-Себастьяна (FIUASS) 11-15 березня 2024р, Сан-Лоренцо, Парагвай.

Публікації включені до спису використаних джерел:

1. Шустенко С. Евакуація культурної спадщини в умовах повномасштабного наступу Російської Федерації на територію України. Дебют: Збірник тез доповідей студентів історичного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки 2023 / За заг. ред. к.політ.н., проф. Трофименка М.В., д.е.н., проф. О.В. Булатової. Київ, 2023. С. 130-132.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Поглиблення аналізу проблеми воєнних злочинів, які Російська Федерація скоїла проти України, в контексті культурологічних аспектів та робить акцент на важливості розуміння та захисту культурної спадщини України. Україна, як країна з багатою історією та культурним доробком, стала свідком історичного випробування в результаті збройної агресії та окупації частини своєї території. Воєнні дії на території України супроводжувалися систематичними злочинами проти культурної спадщини, такими як знищення і розграбування історичних пам'яток та архітектурних об'єктів. Аналіз цих воєнних злочинів з культурологічної перспективи є важливим завданням, що вимагає систематичної рефлексії та ретельного аналізу. Однією з ключових складових культурологічного аналізу воєнних злочинів проти культурної спадщини є вивчення історичного та культурного контексту. Розуміння значення культурних об'єктів для національної та світової спадщини, їх роль у формуванні ідентичності та соціокультурних процесів, дозволяє краще оцінити важливість та відповідальність за їх збереження. Культурологічний підхід допомагає підкреслити не лише матеріальну цінність культурних об'єктів, але й їх символічне значення для національного самоствердження та збереження культурної ідентичності. Крім того, культурологічна рефлексія над воєнними злочинами проти культурної спадщини України спрямована на розкриття ширшого контексту суспільно-політичних та етичних аспектів цих подій. Вона допомагає виявити не лише порушення міжнародного права та норм гуманітарного права, але й розуміти механізми виникнення та поширення культурного насильства. Цей аналіз є важливим для розробки стратегій захисту культурної спадщини в умовах воєнних конфліктів та попередження подібних злочинів у майбутньому. Отже, культурологічна

рефлексія аналізу воєнних злочинів проти культурної спадщини України є важливим інструментом для розуміння та збереження національної та світової культурної спадщини. Вона сприяє усвідомленню значення культурних цінностей та формуванню стратегій захисту культурної спадщини в умовах воєнних конфліктів, а також сприяє просуванню ідей миру, толерантності та культурного розмаїття.

Аналіз воєнних злочинів проти культурної спадщини включає вивчення міжнародних норм і ролі різних інституцій у сфері збереження культурної спадщини в умовах конфліктів. Досліджуються існуючі норми та стандарти, а також міжнародні організації та їхні механізми, що використовуються для захисту цінних культурних об'єктів під час війни. Враховуючи аналіз існуючих норм, стандартів та механізмів міжнародних організацій, що стосуються захисту культурної спадщини під час війни, виявляється необхідність активізації та посилення міжнародної співпраці в цій сфері.

Варто зауважити, що необхідно посилити заходи та механізми для реального захисту цінних культурних об'єктів під час воєнного конфлікту, а також удосконалити механізми реагування на загрози культурній спадщині, зокрема шляхом покращення систем моніторингу, швидкого реагування та спільних дій. Порівняльний аналіз міжнародних норм та реальних ситуацій під час війни, спрямований на виявлення розбіжностей між ідеальними стандартами та їх практичною реалізацією, на процесі фіксації та документування воєнних злочинів проти культурної спадщини. Значна увага має бути приділена навчанню фахівців із сфери культурної спадщини щодо реалізації міжнародних стандартів у реальних умовах війни, адже шляхом таких заходів з'являється можливість досягти більш ефективного захисту культурної спадщини під час війни, а також покращити стан збереження цінних культурних об'єктів для майбутніх поколінь.

На процесі фіксації та документування воєнних злочинів досліджуються методи, технології та системи, що використовуються для реєстрації та фіксації подій, що завдають або можуть потенційно завдати шкоди цінним культурним

артефактам. Виявлено, що вдосконалення методів, технологій та систем фіксації та документування воєнних злочинів проти культурної спадщини допоможе для більш точного та повного реєстрування подій, що можуть завдати шкоди цінним культурним артефактам. Такий підхід допоможе зберегти інформацію для подальшого аналізу та використання у судових процесах. Активізація співпраці між країнами та міжнародними організаціями для спільного захисту та відновлення у разі пошкоджень культурних об'єктів. Застосування сучасних технологій, таких як дистанційне зондування, цифрові технології та штучний інтелект, для ефективного моніторингу, збереження та відновлення культурних об'єктів. Активна участь фахівців з сфери культурної спадщини, правозахисників та технологічних компаній у розробці та впровадженні новітніх заходів та технологій. Популяризація цих питань серед громадськості та освіта щодо важливості та методів захисту культурної спадщини під час конфліктів.

Аналіз міжнародних правових норм та інституцій, що регламентують захист культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. У центрі уваги знаходяться ключові міжнародні документи, такі як Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та її Додаткові протоколи, а також Конвенція ЮНЕСКО 1972 року про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Огляд включає роль і діяльність міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, ІКОМОС та ІККРОМ, які сприяють впровадженню міжнародних стандартів, моніторингу стану культурних об'єктів та боротьбі з незаконним обігом культурних цінностей. Досліджуються механізми міжнародного співробітництва та ініціативи, спрямовані на захист культурної спадщини під час конфліктів, такі як «Синій щит». Представлені конкретні приклади успішних міжнародних проектів з відновлення культурних об'єктів у постконфліктних країнах, що підкреслюють ефективність глобальних зусиль у цій сфері. Аналізується вплив міжнародних правових норм на формування національних законодавств та їхня ефективність у реальних умовах збройних конфліктів. Підсумовуючи,

підрозділ підкреслює необхідність інтеграції міжнародних норм у національні правові системи та важливість глобальної співпраці для забезпечення належного захисту культурної спадщини.

‘Міжнародні правові норми щодо захисту культурної спадщини та їх застосування в реальних умовах збройних конфліктів, з особливим акцентом на ситуацію в Україні. Викладення матеріалу зосереджено на відповідності між теоретичними положеннями, закладеними в міжнародні конвенції, та практичним виконанням цих норм в умовах військових дій, які переживає Україна. В Україні, особливо після початку збройного конфлікту з Росією у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році, питання захисту культурної спадщини набуло особливої гостроти. Підрозділ аналізує конкретні випадки знищення та пошкодження культурних об’єктів, таких як музеї, пам’ятники, церкви та інші історичні будівлі на території України, що включає пошкодження музеїв у Донецькій та Луганській областях, руйнування архітектурних пам’яток у Маріуполі та Харкові, а також інші акти вандалізму проти культурної спадщини. Аналіз включає оцінку ефективності Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та інших міжнародних документів у контексті сучасних воєн, зокрема українського конфлікту. Розглядається, як ці норми застосовуються на практиці в Україні, які фактори впливають на їх дотримання та які наслідки виникають у разі їх порушення. Особлива увага приділяється ролі міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, ІККРОМ та ІКОМОС, у підтримці України у захисті її культурної спадщини. Аналізуються випадки успішного захисту та реституції культурних цінностей в Україні, що дозволяє виділити найкращі практики та підходи. Висвітлюються зусилля з евакуації та збереження культурних цінностей з прифронтових зон, а також роль місцевих громад і волонтерів у цих процесах. Розглядаються механізми міжнародної підтримки, зокрема фінансові, технічні та експертні, які сприяють збереженню культурної спадщини в умовах війни. Вивчаються бар’єри та виклики, з якими

стикається Україна у процесі імплементації міжнародних норм, а також пропонуються рекомендації щодо їх подолання.

Окремим напрямком досліджень є фіксація та документування воєнних злочинів проти культурної спадщини. Документування воєнних злочинів проти культурної спадщини є складним процесом, що включає збір доказів, фотографування пошкоджених об'єктів, використання геоінформаційних систем (ГІС) для картографування руйнувань та інтерв'ювання свідків. Окрема увага приділяється використанню новітніх технологій, таких як дрони, супутникові знімки та 3D-сканування, які дозволяють більш точно та об'єктивно фіксувати масштаби руйнувань. У підрозділі також розглядаються питання збереження та захисту зібраних даних, що мають критичне значення для майбутніх розслідувань та судових процесів. Розглядаються ініціативи, такі як проекти «Карта руйнувань та відновлення» та інші платформи, які збирають і аналізують інформацію про пошкоджені культурні об'єкти. висвітлюються виклики документування на окупованих територіях, включаючи обмежений доступ до місцевостей, ризики маніпуляцій та знищення доказів окупаційними силами, технічні обмеження та психологічний тиск на свідків. Підкреслюється важливість систематичного підходу та інтеграції сучасних технологій для забезпечення ефективного збору доказів. Розглядаються питання правової оцінки задокументованих злочинів та механізми міжнародного правосуддя, які можуть сприяти притягненню винних до відповідальності. Наголошується на необхідності міжнародного співробітництва та підтримки для успішного фіксування та збереження доказів злочинів проти культурної спадщини.

Проведено аналіз воєнних злочинів проти культурної спадщини. Досліджено міжнародні норми та інституції, які визначають роль у збереженні цінностей культурної спадщини під час воєнних конфліктів. Порівняльний аналіз міжнародних норм і реальних ситуацій війни дозволив виявити розбіжності та проблемні питання в цій сфері, що потребують уваги та вдосконалення механізмів захисту. Особлива увага була приділена фіксації та

документуванню воєнних злочинів проти культурної спадщини, що є важливим етапом для подальшого забезпечення справедливості та відновлення прав культурних спадкоємців. Результати дослідження підкреслюють необхідність постійного вдосконалення правових і практичних механізмів захисту культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту для збереження цінних культурних цінностей.

Захист культурної спадщини під час збройних конфліктів завжди був важливим питанням у міжнародному праві протягом останніх століть. Різні міжнародні договори, такі як Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року, і Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, присвячують питанню захисту культурної спадщини від воєнних руйнацій велику увагу. Проте, незважаючи на визнання важливості цієї теми міжнародним співтовариством, ефективність практичного застосування цих правових інструментів залишається під питанням. Наприклад, у випадку Нюрнберзького процесу, ідеолога конфіскації культурної спадщини окупованих нацистами держав Альфреда Розенберга засудили до смертної кари, але мародерство (конфіскація культурних цінностей) не вважалося основою для звинувачення. Наступною важливою подією, що вплинула на практичне втілення норм захисту культурної спадщини, був Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії. Облога Дубровника у 1991 – 1992 роках відобразила важливість захисту історичного надбання під час воєнних конфліктів. Прямі атаки на культурну спадщину, які порушують принципи міжнародного права, можуть бути кваліфіковані як міжнародні злочини. Проте, визначення знищення культурних цінностей як міжнародного злочину залишається питанням дискусії. Залежно від обставин, атаки на культурні об'єкти можуть розглядатися як воєнні злочини, злочини проти людяності або геноцид.

Найбільш резонансні злочини проти культурного надбання України стосуються різних сфер і рівнів культури. Основним напрямком агресорів є руйнування та пограбування музеїв. Цей процес триває систематично з 2014-

го року. Російські окупанти розграбували та пошкодили численні музеї в Автономній Республіці Крим, викравши тисячі артефактів, що мають історичну та культурну цінність. До них належать роботи італійських майстрів, скіфське золото та колекція кримськотатарського мистецтва. У 2022-му році розграбовано Обласний музей Херсону. Наступним напрямком є руйнування пам'яток національної культури в Україні. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну було пошкоджено або зруйновано понад 200 музеїв, бібліотек та інших культурних пам'яток. До найбільш резонансних випадків є бомбардування буферної зони об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Історичний центр Одеси». Ще одним виявом злочинних дій росіян є викрадення та контрабанда культурних цінностей. Наприклад, розграбування Маріупольського краєзнавчого музею. З окупованих Російською Федерацією територій України організоване систематичне викрадення та вивіз творів мистецтва, історичних артефактів та реліквій., ікон, рукописів, старовинних книг тощо, що мають велику цінність для національної культури в Україні. Масштаб злочинів проти національного культурного надбання України вирізняється цілеспрямованим нищенням культурної інфраструктури, у тому числі культових і релігійних споруд, культурних ландшафтів. Наприклад, окупанти зруйнували Ханський палац у Бахчисараї та мечеть Хан-Джамі. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну було пошкоджено або зруйновано понад 1000 релігійних споруд, включаючи церкви, мечеті, синагоги та монастирі. До найбільш резонансних випадків належать руйнування Успенського собору Святогірської лаври, Успенського собору в Харкові та Покровської церкви в селі Велика Димерка. Російські війська завдали значної шкоди українським заповідникам та національним паркам, де розташовані унікальні природні ландшафти та археологічні пам'ятки. До них належать Чорнобильська зона відчуження, Казбекський національний парк тощо. Нарешті, злочини проти української культури підкреслюються переслідуванням і вбивством діячів культури України. Наведені приклади злочинної діяльності російських

держави в Україні не вичерпними, але вони дозволяють представити масштаб геноцидальної політики російської влади проти української національної культури, які системно відбуваються з 2014-го року та продовжують традиції трьохсотрічного нищення української культури.

Зазначимо, що не всі злочини проти культури є злочинами проти національної культурної спадщини. Питання захисту культурної спадщини та визначення злочинів проти неї привернуло увагу як національних, так і міжнародних правників і обслідувачів. Проте, варто звернути увагу на ту обставину, що не всі злочини проти культури можуть бути автоматично віднесені до категорії злочинів проти національної культурної спадщини. Перш за все, необхідно з'ясувати, що вважається культурною спадщиною. Це може включати унікальні артефакти, історичні пам'ятки, традиції, мови та інші аспекти культурного життя, які є важливими для певної групи людей або для всього світу. Проте, не кожне порушення цих елементів може бути вважатися злочином проти національної культури.

Наприклад, випадки вандалізму або крадіжок в музеях часто порушують цінності культури, але вони можуть бути визнані як кримінальні дії замість злочинів проти національної культурної спадщини. Наприклад, у чинному Законі України «Про культуру» (2011/2019) відсутнє визначення культурної спадщини, тому що це поняття є ширшим за будь-яке нормативно-правове регулювання, хоча поняття матеріальної культурної спадщини в законі визначається [3]. Відтак, питання про культурну спадщину, про злочинну діяльність, об'єктом якої є культурна спадщина, а також у більш широкому сенсі злочини проти культури пов'язані з питаннями, що виходять за межі нормативно-правового регулювання та мають бути предметом окремого огляду, у тому числі культурологічного аналізу.

Злочини проти культури можуть також включати дії, спрямовані на знищення історичних об'єктів або культурних символів, але вони не завжди мають політичний або ідеологічний мотив. Утім, існують випадки, коли злочини проти культури безпосередньо відображають політичні або

ідеологічні мотиви та можуть бути розглянуті як злочини проти національної культурної спадщини.

Наприклад, спроби систематичного знищення культурних об'єктів з метою знищення ідентичності певної групи або нації можуть бути визнані як злочини проти людяності або навіть геноциду.

Отже, варто розрізняти між злочинами проти культури, які порушують загальні цінності культурної спадщини, і злочинами проти національної культурної спадщини, які мають більш політичний або ідеологічний характер. Визначення цих відмінностей може допомогти у вирішенні правових питань та розробці ефективних стратегій захисту культурної спадщини як національної, так і загальнолюдської цінності.

Злочин проти культури та злочини проти культурної спадщини є варіативними, їх часто використовуються як синоніми, проте вони можуть мати деякі відмінності в значенні в залежності від контексту. Проте, слід зважати на кілька ключових відмінностей між ними. Поняття злочини «проти культури» може охоплювати ширший спектр негативних дій, які порушують цінності, традиції та ідентичність культури загалом, включаючи такі аспекти, як мова, традиції, звичаї та інші культурні вираження. У той час як «злочини проти культурної спадщини»² зазвичай фокусуються на порушенні законів та міжнародних стандартів, що стосуються захисту конкретних культурних об'єктів та пам'яток, які мають історичне або культурне значення. Крім того загальний контекст поняття «Злочини проти культури» можуть включати будь-які дії, які посягають на культурні цінності або вираження, навіть якщо вони не пов'язані з конкретними історичними або культурними об'єктами. У той час як «злочини проти культурної спадщини» зазвичай стосуються конкретних культурних об'єктів, таких як пам'ятники, музеї, археологічні розкопки тощо. Основна відмінність зумовлюється правовим контекстом. Поняття «злочинів проти культурної спадщини» зазвичай визначені і регульовані міжнародними конвенціями та національними законами, які встановлюють заходи захисту культурних об'єктів та встановлюють

відповідальність за їхнє порушення. У той час як «злочини проти культури» можуть охоплювати ширший спектр дій, які не завжди визначені конкретними законами, але які все ж завдають шкоди культурній спадщині або вираженням.

Отже, хоча ці терміни часто використовуються як синоніми, в залежності від контексту та правового визначення їхні значення можуть варіюватися.

Основними міжнародними документами, що вирізняють злочини про культурної спадщини в системі міжнародного права є документи, що визначають різні аспекти культурної спадщини та стандарти для притягнення осіб до відповідальності за злочини проти культури, закладаючи основу міжнародного права у питаннях збереження культурної спадщини. Пропонуємо їх узагальнюючий огляд. Визначення культурних об'єктів, що потребують спеціального захисту під час війни, і встановлює процедури для їх ідентифікації та захисту *Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту* (1954). Захист культурних об'єктів у разі збройного конфлікту, включаючи заборону будь-яких ворожих дій, які можуть призвести до пошкодження або руйнування культурних цінностей визначено *Додаткових протоколами до Женевських конвенцій* (1977). *Римський статут Міжнародного кримінального суду* (1998 рік) визначає різні категорії злочинів, включаючи злочини проти культури, такі як важкі порушення міжнародного гуманітарного права, військові злочини та злочини проти людяності. У *Конвенції про захист нематеріальної культурної спадщини* (2003 рік). Цей міжнародний документ захищає нематеріальну культурну спадщину, включаючи традиції, обряди, ремесла та мови, від знищення, заборон та недооцінення. Саме ці міжнародні документи, що спрямовані на захист різних аспектів культурної спадщини та визначення стандартів для притягнення осіб до відповідальності за злочини проти культури, закладають основу міжнародного права у питаннях збереження культурної спадщини.

Злочини проти культури можна класифікувати за різними ознаками в залежності від їх характеру та наслідків. *Основні ознаки, за якими можна класифікувати злочини проти культури:*

1. *Характер дії.* В залежності від характеру дії, злочини проти культури можуть бути класифіковані як фізичні (наприклад, руйнування або пошкодження культурних об'єктів), матеріальні (крадіжки або видалення культурних цінностей) або символічні (цензура культурних виразів або переслідування традицій).

2. *Мотивація.* Злочини проти культури можуть бути мотивовані різними факторами, такими як політичні переконання, релігійні конфлікти, комерційний інтерес або ідеологічні переконання.

3. *Масштаб та системність.* Деякі злочини проти культури можуть бути ізольованими подіями, в той час як інші можуть бути частинами систематичного плану знищення або відчуження культурних цінностей.

4. *Наслідки.* Важливим аспектом класифікації є наслідки злочину проти культури. Деякі можуть призвести до незворотнього втрати культурних об'єктів, інші можуть вплинути на культурну ідентичність та спадщину певної групи людей або навіть спричинити міжетнічні конфлікти.

5. *Міжнародні стандарти.* Злочини проти культури можуть бути класифіковані відповідно до міжнародних стандартів, встановлених міжнародними документами, такими як Додаткові протоколи до Женевських конвенцій або Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Вважаємо, що зазначені ознаки можуть бути використані для розуміння та класифікації різних типів злочинів проти культури та визначення стратегій їх протидії.

Відповідно виділимо можна виділити кілька типів злочинів проти культури, які можуть варіюватися за характером дії та їх наслідками. Ось деякі з найбільш поширених типів:

1. *Вандалізм*. Це вчинення умисних дій пошкодження, руйнуванню або знищенню культурних об'єктів, таких як пам'ятники, пам'ятні дошки, статуї, скульптури та інші артефакти.

2. *Крадіжка культурних цінностей*. Це викрадення або незаконне вивезення цінних артефактів, реліквій або інших культурних об'єктів з музеїв, археологічних розкопок, церков або інших місць.

3. *Фальсифікація історичних артефактів*. Це створення підроблених або підроблених історичних артефактів або документів з метою обману колекціонерів, музеїв або істориків.

4. *Цензура та переслідування культурних виразів*. Це обмеження свободи вираження культурних ідей, традицій, мови та вірувань через законодавство, цензуру засобів масової інформації або інші методи.

5. *Порушення прав людини через культурні заборони*. Це втручання у права людини на вільне вираження культурної ідентичності, релігійної свободи та інші права через культурні заборони, дискримінацію або переслідування.

6. *Систематичне знищення культурної спадщини*. Це систематичні дії або політики, спрямовані на знищення або відчуження культурних об'єктів з метою підкорення, контролю або етнічної чистки.

Типи злочинів проти культури дозволяють підкреслити та вирізнити наслідки злочинних дій для збереження та розвитку культурної спадщини та вимагають відповідного реагування та протидії. Приймаючи до уваги, що типи злочинних дій Російської Федерації охоплюють та відповідають кожному типу злочинів проти культурної спадщини, то слід зробити висновок, що Російська Федерація веде політику тотального нищення національної культурної спадщини України на рівні окремих об'єктів, культурної інфраструктури, проти українського народу та його культурної пам'яті.

Способи злочинних дій, до яких вдаються російські окупанти слід розглядати через визначення поняття злочину проти культури. Злочин проти культури є будь-якою дією, що спрямована на пошкодження, знищення або

викрадення культурних об'єктів або цінностей, таких як пам'ятники, музейні колекції, історичні будівлі, традиції та інше, які відображають культурну ідентичність та спадщину певного народу або цінності людства в цілому.

Основними способами злочинних дій проти культури слід вважати:

1. *Вандалізм громадських монументів.* Наприклад, осквернення громадських скульптур або пам'ятників шляхом фарбування, пошкодження або видалення частин.

2. *Крадіжка культурних скарбів.* Наприклад, викрадення цінних артефактів з музеїв або археологічних розкопок з метою привласнення.

3. *Руйнування історичних споруд.* Наприклад, знищення старовинних будівель, монастирів або храмів під час воєнних конфліктів або будівельних робіт без врахування історичного значення.

4. *Фальсифікація історичних артефактів.* Наприклад, створення підроблених артефактів або історичних документів з метою обману істориків або продажу на ринку антикваріату.

5. *Заборона та цензура культурних виразів.* Наприклад, переслідування та заборона мов, традицій або релігійних практик, які є важливими частинами культурного спадку народу.

Наведені приклади відображають різні аспекти злочинів проти культури та їх вплив на збереження і розвиток культурної спадщини. Важливо зазначити, що способи злочинних дій проти культури є підставою для подальшої класифікації цих злочинів. Важливо, що злочини проти культури можна класифікувати за різними ознаками в залежності від їх характеру та наслідків. *Утім, деякі ознаки слід вважати основними, бо кожна з них, або їх комбінація є достатньою підставою для класифікації злочину проти культури:*

1. *Характер дії.* В залежності від характеру дії, злочини проти культури можуть бути класифіковані як фізичні (наприклад, руйнування або пошкодження культурних об'єктів), матеріальні (крадіжки або видалення

культурних цінностей) або символічні (цензура культурних виразів або переслідування традицій).

2. *Мотивація.* Злочини проти культури можуть бути мотивовані різними факторами, такими як політичні переконання, релігійні конфлікти, комерційний інтерес або ідеологічні переконання.

3. *Масштаб та системність.* Деякі злочини проти культури можуть бути ізольованими подіями, в той час як інші можуть бути частинами систематичного плану знищення або відчуження культурних цінностей.

4. *Наслідки.* Важливим аспектом класифікації є наслідки злочину проти культури. Деякі можуть призвести до незворотнього втрати культурних об'єктів, інші можуть вплинути на культурну ідентичність та спадщину певної групи людей або навіть спричинити міжетнічні конфлікти.

5. *Міжнародні стандарти.* Злочини проти культури можуть бути класифіковані відповідно до міжнародних стандартів, встановлених міжнародними документами, такими як Додаткові протоколи до Женевських конвенцій або Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Отже, зазначені ознаки можуть бути використані для розуміння та класифікації різних типів злочинів проти культури та визначення стратегій їх протидії. Застосування методів культурологічної рефлексії надає можливість сформулювати рамкові пропозиції щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни. Наведені пропозиції, які можуть бути корисними для збереження культурної спадщини України в умовах воєнних дій:

Рамки пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни:

Збереження культурної спадщини України в умовах війни вимагає комплексного підходу, що включає правові, організаційні, технічні та освітні заходи. *Співпраця з міжнародною спільнотою та використання сучасних технологій також відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту.*

А. Правові та нормативні заходи.

Розробка, вдосконалення, впровадження спеціального законодавства щодо захисту культурної спадщини в умовах збройного конфлікту.

Систематизація законодавчої бази України щодо збереження національної культурної спадщини в умовах війни.

Посилення кримінальної відповідальності за злочини проти культурної спадщини в умовах війни.

Б. Організаційні заходи.

Створення кризових штабів з представників державних органів, місцевої влади та громадських організацій для координації дій з охорони культурної спадщини.

Встановлення контактів та співпраці з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, ІКОМОС, для отримання експертної та фінансової допомоги.

В. Захисні заходи на місцях.

Ідентифікація та інвентаризація культурних об'єктів, які можуть зазнати пошкоджень внаслідок воєнних дій.

Розробка та впровадження планів евакуації для мобільних культурних цінностей (наприклад, музейних експонатів, архівів).

Укріплення та захист нерухомих об'єктів культурної спадщини (наприклад, за допомогою мішків з піском, захисних конструкцій).

Г. Моніторинг і контроль

Використання сучасних технологій для моніторингу стану об'єктів культурної спадщини (дрони, супутникові знімки, GPS).

Регулярні інспекції та обстеження стану об'єктів культурної спадщини спеціалізованими службами.

Д. Освітні та інформаційні заходи.

Проведення інформаційних кампаній для населення з метою підвищення обізнаності про важливість збереження культурної спадщини.

Навчання та підготовка спеціалістів у сфері охорони культурної спадщини, включаючи заходи з протидії воєнним загрозам.

Ж. Міжнародна допомога та співпраця.

Залучення міжнародної фінансової підтримки та експертної допомоги для реалізації програм з охорони культурної спадщини.

Співпраця з міжнародними організаціями у сфері обміну досвідом та технологіями захисту культурних цінностей.

З. Розробка та реалізація програм відновлення.

Створення програм відновлення та реставрації пошкоджених або зруйнованих об'єктів культурної спадщини після закінчення воєнних дій.

Залучення фахівців та ресурсів для реалізації таких програм на національному та міжнародному рівнях.

Таким чином, захист культурної спадщини в умовах війни має критичне значення для збереження національної ідентичності та історичної пам'яті.

Слід брати до уваги, що наслідки ефективної або неефективної реалізації пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни можуть бути значними. Пропонуємо *вирізнення позитивних і негативних наслідків реалізації пропозицій щодо збереження культурної спадщини України:*

А. Позитивні наслідки ефективного захисту:

А.1. Збереження національної ідентичності та історичної пам'яті:

Збережені пам'ятки та культурні об'єкти сприяють підтримці національної самосвідомості та історичної спадщини.

Збереження історичних та культурних артефактів забезпечує наукову цінність для майбутніх поколінь.

А.2. Підтримка соціальної стабільності та морального духу:

Збереження культурної спадщини під час конфлікту може сприяти зміцненню морального духу населення.

Культурні об'єкти можуть слугувати символами стійкості та надії.

А.3. Економічні переваги:

Збережені культурні об'єкти можуть стати основою для відновлення туризму після завершення конфлікту.

Реставрація та збереження пам'яток можуть сприяти розвитку місцевої економіки через створення робочих місць та залучення інвестицій.

А.4. Міжнародне визнання та підтримка:

Успішні заходи щодо збереження культурної спадщини можуть залучити міжнародну підтримку та допомогу.

Отже, позитивний досвід ефективної реалізації рамкових пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни може стати прикладом для інших країн, що стикаються з подібними викликами.

При неефективній реалізації рамкових пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни слід очікувати наслідки негативного зростання культурної сфери в Україні. Серед негативних наслідків слід відзначити такі:

- Втрата національної ідентичності та історичної пам'яті:
- Руйнування або знищення культурних об'єктів може призвести до непоправної втрати історичних даних та національної самосвідомості.
- Втрата культурної спадщини може негативно вплинути на почуття спільності та єдності серед населення.
- Руйнування культурних об'єктів може деморалізувати населення та посилити відчуття втрати та нестабільності.
- Втрата важливих культурних символів може посилити соціальну напругу та конфлікти.
- Руйнування туристичних об'єктів може призвести до значних економічних втрат для місцевих громад.
- Відновлення зруйнованих об'єктів потребує значних фінансових ресурсів, які могли б бути використані для інших потреб.
- Зниження довіри міжнародної спільноти та донорів.
- Втрата шансів на отримання міжнародної допомоги та співпраці.

Таким чином, ефективний захист культурної спадщини в умовах війни є надзвичайно важливим для збереження національної ідентичності, підтримки

морального духу населення, економічного відновлення та міжнародного визнання. Неefективний захист, навпаки, може мати серйозні негативні наслідки, включаючи втрату культурних цінностей, соціальну нестабільність та економічні втрати.

Висновки до розділу 1

Захист культурної спадщини та боротьба зі злочинами проти культури є надзвичайно важливими завданнями сучасного суспільства, що стоїть перед викликами глобалізації, збройних конфліктів та культурної гомогенізації. З наших обговорень випливають кілька ключових аспектів, які допомагають зрозуміти глибину та складність цього питання.

Застосування культурологічної рефлексії дозволило сконцентрувати увагу на визначенні та розрізненні злочинів проти культури. Одним з перших і найважливіших кроків у розумінні проблеми є чітке визначення понять «злочини проти культури» та «злочини проти культурної спадщини». Хоча ці терміни часто використовуються як синоніми, вони мають певні відмінності. Злочини проти культури включають широкий спектр дій, спрямованих на порушення культурних цінностей, традицій та виражень, включаючи цензуру, переслідування культурних практик та фальсифікацію історичних фактів. Натомість злочини проти культурної спадщини здебільшого зосереджені на конкретних об'єктах та пам'ятках, що мають історичну та культурну значущість, і включають такі дії, як вандалізм, крадіжка та систематичне знищення.

Застосування культурологічної рефлексії дозволило оглянути широкий контекст міжнародно-правового регулювання охорони культурної спадщини. Зазначено, що значну роль у захисті культурної спадщини відіграють міжнародні правові акти. Серед них можна виділити Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року, Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та Римський статут

Міжнародного кримінального суду 1998 року. Ці документи встановлюють стандарти захисту культурної спадщини та визначають відповідальність за порушення цих стандартів. Вони також забезпечують правову основу для притягнення винних до відповідальності за злочини проти культурної спадщини, що є важливим інструментом у боротьбі з культурним вандалізмом.

Важливим складником розуміння суті проблеми через призму культурологічної рефлексії є усвідомлення практичних викликів та пошук їх ефективного розв'язання. Адже незважаючи на існування чітких правових рамок, ефективність їхнього застосування залишається під питанням. Історичні приклади, такі як Нюрнберзький процес та діяльність Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, показують, що покарання за злочини проти культури часто відбувається на тлі складних політичних і правових процесів. Проте ці випадки також демонструють, що міжнародне співтовариство визнає важливість захисту культурної спадщини, хоча і стикається з труднощами у практичному застосуванні цих принципів.

Застосування культурологічної рефлексії надало можливість системного та масштабного узагальнення проблеми. Зокрема, класифікація злочинів проти культури також залежить від їх масштабів та системності. Індивідуальні акти вандалізму чи крадіжки можуть бути локальними проблемами, тоді як систематичне знищення культурної спадщини, як частина політики етнічної чистки або геноциду, вимагає міжнародної уваги та втручання. Відмінність між цими типами злочинів важлива для розробки ефективних стратегій їх протидії.

Необхідно підкреслити значення культурологічної рефлексії, оскільки розуміння злочинів проти культури з позицій дослідження культури дозволяє глибше зрозуміти не лише матеріальні втрати, але й символічні та соціальні наслідки таких дій. Культурна спадщина є не лише сукупністю артефактів, але й важливим елементом ідентичності та колективної пам'яті народу. Її знищення або пошкодження впливає на самосвідомість суспільства та його здатність до збереження історичної спадщини.

Таким чином, захист культурної спадщини та протидія злочинам проти культури є багатограним завданням, що вимагає комплексного підходу, включаючи правові, культурологічні та соціальні аспекти. Важливо не лише встановлювати та дотримуватися міжнародних правових норм, але й проводити систематичну роботу з усвідомлення важливості культурної спадщини та необхідності її захисту на всіх рівнях суспільства. Лише таким чином можна забезпечити збереження культурного багатства для майбутніх поколінь. Впровадження рамкових пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни надає можливість розбудови стратегії забезпечення сталого зростання культурної сфери в Україні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ТА РЕАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Правові механізми та реальні інструменти, що спрямовані на захист культурної спадщини України. Розглянуто законодавчу базу, яка стосується захисту цінних культурних об'єктів, включаючи закони, нормативно-правові акти та міжнародні договори, ратифіковані Україною. Окрема увага приділяється ролі міжнародних конвенцій у правовому регулюванні захисту культурної спадщини та їхньому впливу на національне законодавство України. Аналізуються переваги та обмеження, які випливають з участі у таких міжнародних угодах у контексті захисту та збереження культурної спадщини. Розглянуто механізми координації заходів щодо евакуації та захисту культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту. Вивчаються організаційні аспекти, включаючи взаємодію різних структур національного та міжнародного рівнів, планування та реалізацію захисних заходів, а також використання інноваційних технологій у збереженні та відновленні культурної спадщини після воєнних руйнувань.

Культурологічна рефлексія засвідчує, що культурна спадщина України є багатогранною та надзвичайно цінною складовою національної ідентичності та історичної пам'яті. Вона включає в себе архітектурні пам'ятки, художні твори, фольклор, традиції, звичаї та інші форми культурного вираження, які відображають багатовікову історію та багатство української культури. Захист культурної спадщини вимагає не лише правових механізмів, а й реальних інструментів для їхнього ефективного застосування.

Першим кроком нашої рефлексії є визначення значення культурної спадщини. Зазначимо, що культурна спадщина є основою національної ідентичності та сприяє формуванню колективної пам'яті народу. Вона не лише зберігає минуле, але й впливає на сучасне та майбутнє, забезпечуючи

спадкоємність традицій і культурних цінностей. Крім того, культурна спадщина має значний економічний потенціал, сприяючи розвитку туризму та залученню інвестицій. Підкреслимо, що для аналізу можливостей евакуації культурної спадщини в умовах війни суттєву роль відіграє співвідношення правових механізмів захисту культурної спадщини та реальних інструментів їх застосування.

Пропоноване визначення правових механізмів захисту культурної спадщини таке: захист культурної спадщини в Україні регулюється рядом правових актів, серед яких основними є Закон України «Про охорону культурної спадщини», Закон України «Про культуру», а також міжнародні конвенції, ратифіковані Україною, такі як Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини та Конвенція про захист нематеріальної культурної спадщини.

У загальному плані правові механізми захисту культурної спадщини в Україні включають:

А. Державний контроль і нагляд, що передбачає встановлення державного контролю за збереженням, використанням та реставрацією об'єктів культурної спадщини.

Б. Ліцензування і дозвільна система, що вимагає регулювання діяльності, яка пов'язана з археологічними розкопками, реставраційними роботами та іншими видами діяльності, що можуть вплинути на стан об'єктів культурної спадщини.

В. Чітке визначення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Г. Бюджетне фінансування збереження і реставрації об'єктів культурної спадщини на державному та місцевому рівнях.

Війна впливає на їх застосування, оскільки змінює умови і можливості державного контролю, до видів кримінальної та адміністративної відповідальності додається категорія військових злочинів, у тому числі таких, що спрямовані проти культурної спадщини. Також важливо, що змінюються

пріоритети бюджетного фінансування. І головною обставиною є те, що об'єкти культурної спадщини можуть потрапляти до території ведення бойових дій. Війна Російської Федерації з Україною мала глобальні наслідки для культурної спадщини України. Зазначимо, що від 2014-го року війська Р. Федерації захопили 20 % державної території України на сході та півдні держави. українських міст, де розташовані численні пам'ятки культурної спадщини. Це унеможливило контроль з боку української влади за станом об'єктів культурної спадщини на окупованих територіях, що зробило їх вразливими до пошкодження та руйнування. Наприклад, із відкритих джерел в Інтернеті знаходимо на інформаційному ресурсі Арміяinform із посиланням на Міністерство культури та інформаційної політики повідомлення: «Заданими МКП, з початку широкомасштабного вторгнення в Україну внаслідок російської агресії пошкоджено або зруйновано 763 об'єкти культурної спадщини. Однак це не всі українські культурні втрати – на окупованих територіях росіяни вже провели понад 70 незаконних археологічних розкопок і планують ще 100».

В свою чергу застосування реальних інструментів захисту культурної спадщини передбачає, що окрім правових механізмів, важливим є *впровадження реальних інструментів забезпечення ефективності правових норм, серед яких можна виділити такі:*

А. Освітня та просвітницька діяльність, що спрямована на підвищення обізнаності громадян про значення культурної спадщини та необхідність її збереження через освітні програми, виставки, публікації та інші заходи.

Б. Підвищення громадських ініціатив, що передбачає залучення громадських організацій та волонтерів до охорони культурної спадщини, підтримка ініціатив, спрямованих на збереження та популяризацію культурних цінностей.

В. Активна співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та ресурсами у сфері охорони культурної спадщини.

Г. Технології та інновації у сфері культури задля використання сучасних технологій для моніторингу стану об'єктів культурної спадщини, проведення реставраційних робіт та створення цифрових архівів.

Д. Інвестиції до сфери культури, що мають бути пов'язані із залученням приватних інвесторів до фінансування проектів збереження культурної спадщини через державні-приватні партнерства та інші форми співпраці.

В умовах війни ці напрямки громадської активності та ініціативи напряму залежать від роботи з громадською думкою, для якої питання збереження культурного спадку під час війни мають сприйматись як складова національного спротиву. В Україні в період з 2022-го по 2023 роки популярності здобула тема культурного фронту. Відповідно актори культурної. Сфери розглядались як учасники культурного фронту. Паралельно до суспільного простору були запущені теми відновлення та культурної деокупації. Очевидних здобутків у збереженні культурної спадщини від громадської активності не було. Втім, оскільки до виявів громадської активності долучались розмаїтті установи та підприємства пов'язані зі сферою культури на рівні місцевого самоврядування, то стратегія підтримки та промоції громадянської активності в сфері культури призвела до акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів, обсяг яких визначити складно, або неможливо. Відтак, основним завданням при застосуванні реальних інструментів, що спрямовані на збереження культурної спадщини в умовах війни є забезпечення фінансової прозорості та відкритості інформації про розподіл і використання недержавних коштів.

Таким чином, захист культурної спадщини України є складним і багатогранним процесом, що потребує поєднання правових механізмів та реальних інструментів. Лише у такий спосіб можна, на нашу думку, забезпечити збереження унікальних культурних цінностей для майбутніх поколінь. Важливо не лише створювати і удосконалювати законодавчу базу, але й активно впроваджувати практичні заходи, спрямовані на охорону

культурної спадщини. Тільки завдяки комплексному підходу можна досягти ефективного захисту і збереження культурного багатства України.

Захист культурної спадщини України потребує комплексного підходу, що поєднує правові механізми та реальні інструменти:

Конкретні проблеми при застосуванні правових механізмів захисту культурної спадщини України.

Попри наявність правових механізмів, існують численні проблеми, що заважають ефективному захисту культурної спадщини в Україні. Нижче висвітлюються основні з них:

Недостатнє фінансування, що призводить до браку коштів на реставраційні роботи, підтримання об'єктів у належному стані та проведення необхідних досліджень.

Занедбаність та руйнування культурних об'єктів, зниження туристичної привабливості.

Бюрократичні перепони, що супроводжуються складними та тривалі процедури отримання дозволів на реставрацію та інші роботи з об'єктами культурної спадщини. Все це призводить до затримки у проведенні необхідних заходів, що може призвести до подальшого погіршення стану об'єктів.

Незаконна забудова та діяльність, що пов'язано з порушенням законодавства через незаконне будівництво або використання земель, що знаходяться під охороною. Це призводить до руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, втрати культурних цінностей.

Корупційні дії в органах, що відповідають за охорону культурної спадщини, можуть призводити до невиконання або ігнорування законів.

Неефективність правових механізмів, нехтування охороною культурних об'єктів заради особистої вигоди.

Недостатній контроль та моніторинг, що спричинено відсутністю ефективного контролю за станом об'єктів культурної спадщини та своєчасного реагування на порушення. Це призводить до погіршення стану об'єктів, втрати культурних цінностей.

Слабка взаємодія з громадськістю і недостатнє залучення громадських організацій та населення до процесу охорони культурної спадщини. Це має наслідком низьку обізнаність населення про важливість збереження культурних об'єктів, відсутність громадського контролю та підтримки.

Таким чином, ефективний захист культурної спадщини України вимагає не лише наявності правових механізмів, а й вирішення конкретних проблем, що виникають при їх застосуванні. Для цього необхідно забезпечити адекватне фінансування, спрощення бюрократичних процедур, посилення контролю та моніторингу, боротьбу з корупцією та активне залучення громадськості. Тільки комплексний підхід дозволить забезпечити збереження унікального культурного надбання України, що має забезпечити ефективне збереження культурного багатства України для майбутніх поколінь.

Конкретні проблеми, що виникають при застосуванні реальних інструментів захисту культурної спадщини України

Попри існування реальних інструментів, спрямованих на захист культурної спадщини, їх застосування стикається з численними проблемами, які знижують ефективність цих інструментів. *Нижче наведені основні проблеми, що виникають у цій сфері:*

Низький рівень обізнаності та освіти зумовлюється недостатньою обізнаністю громадян та фахівців про значення та способи збереження культурної спадщини, призводячи до недооцінки важливості збереження культурних об'єктів, недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів у сфері охорони культурної спадщини.

Недостатня підтримка громадських ініціатив спричинені відсутністю належної підтримки та фінансування громадських організацій та волонтерських рухів, що займаються охороною культурної спадщини. Призводить до обмежені можливості громадських ініціатив у здійсненні проектів збереження та популяризації культурної спадщини.

Слабка міжнародна співпраця пов'язана з недостатньою участю у міжнародних програмах та проектах, а також слабка взаємодія з

міжнародними організаціями у сфері охорони культурної спадщини. Призводить до втрати можливостей для обміну досвідом, ресурсами та технологіями, зниження ефективності заходів з охорони спадщини.

Недостатнє використання сучасних технологій та відсутність або недостатнє використання сучасних технологій для моніторингу стану об'єктів, їх цифровізації та популяризації. Це ускладнює процес контролю за станом об'єктів, недостатня доступність інформації про культурну спадщину для широкого загалу.

Слабка інтеграція приватного сектора супроводжується недостатньою залученістю приватних інвесторів до фінансування проектів збереження культурної спадщини. Це значною мірою обмежує фінансові ресурси для реалізації масштабних проектів реставрації та збереження.

Відсутність стратегії розвитку культури та туризму при недостатньому врахуванні культурної спадщини у стратегіях розвитку туризму, що може призвести до занедбаності культурних об'єктів. Призводить до невикористання потенціалу культурної спадщини для залучення туристів та розвитку місцевої економіки.

Отже, для ефективного захисту культурної спадщини України необхідно не лише впроваджувати реальні інструменти, але й вирішувати проблеми, що виникають при їх застосуванні. Підвищення рівня обізнаності, підтримка громадських ініціатив, активна міжнародна співпраця, використання сучасних технологій, залучення приватного сектора та інтеграція культурної спадщини у стратегії розвитку туризму є ключовими кроками для подолання цих проблем. Тільки таким чином можна забезпечити належний захист та збереження культурного багатства України для майбутніх поколінь.

Відтак, узагальнення проблем застосування правових механізмів і реальних інструментів захисту культурної спадщини України потребує застосування правових механізмів і реальних інструментів для захисту культурної спадщини України стикається з численними проблемами, що значно знижують їх ефективність. Основними проблемами є недостатнє

фінансування, складні бюрократичні процедури, корупція, незаконна забудова та діяльність, а також слабкий контроль і моніторинг з боку держави. Поряд з цим, реальні інструменти захисту ускладнюються через низький рівень обізнаності та освіти, недостатню підтримку громадських ініціатив, слабку міжнародну співпрацю, обмежене використання сучасних технологій, низьку залученість приватного сектора та відсутність інтеграції культурної спадщини у стратегії розвитку туризму.

Вирішення зазначених проблем вимагає від влади та всього українського суспільства комплексного підходу, що включає удосконалення законодавчої бази, активне впровадження технологій, посилення громадського контролю та залучення інвестицій. Однак в сучасних реаліях застосування правових механізмів і реальних інструментів для захисту культурної спадщини України стикається з численними проблемами, що значно знижують їх ефективність.

Основними проблемами є недостатнє фінансування, складні бюрократичні процедури, корупція, незаконна забудова та діяльність, а також слабкий контроль і моніторинг з боку держави.

Поряд з цим, реальні інструменти захисту ускладнюються через низький рівень обізнаності та освіти, недостатню підтримку громадських ініціатив, слабку міжнародну співпрацю, обмежене використання сучасних технологій, низьку залученість приватного сектора та відсутність інтеграції культурної спадщини у стратегії розвитку туризму.

До прояву наслідків невизначеної та невиразної політики в сфері культури належать:

Занедбаність і руйнування об'єктів культурної спадщини, що спричиняються браком фінансування та складні бюрократичні процедури призводять до незадовільного стану культурних об'єктів.

Втрати культурних цінностей при незаконній забудові та діяльності, а також слабкому контролю сприяють руйнуванню та втраті цінних об'єктів культурної спадщини.

Низька туристична привабливість зумовлена відсутністю інтеграції культурної спадщини у стратегії розвитку туризму знижує привабливість України для туристів.

Обмежені можливості для реставрації та збереження, а також недостатня підтримка громадських ініціатив і слабка міжнародна співпраця обмежують ресурси та можливості для проведення реставраційних робіт.

Неефективність правових механізмів впливає на рівень сприйняття корупції і підтримується слабкістю моніторингу в сфері культури.

Відсутність кваліфікованих спеціалістів і низький рівень обізнаності та освіти призводить до дефіциту фахівців у сфері охорони культурної спадщини.

Підкреслимо, що вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає удосконалення законодавчої бази, активне впровадження технологій, посилення громадського контролю та залучення інвестицій. Тільки таким чином можна забезпечити належний захист та збереження культурного багатства України.

Таким чином, захист культурної спадщини України потребує не лише існування правових механізмів і реальних інструментів, але й ефективного вирішення проблем, що виникають при їх застосуванні. Недостатнє фінансування, складні бюрократичні процедури, корупція, незаконна забудова та діяльність, а також низький рівень обізнаності та освіти – це лише деякі з викликів, що стоять перед охороною культурної спадщини. Поряд з цим, недостатня підтримка громадських ініціатив, слабка міжнародна співпраця, обмежене використання сучасних технологій, низька залученість приватного сектора та відсутність інтеграції культурної спадщини у стратегії розвитку туризму також ускладнюють ситуацію.

Для успішного збереження та захисту культурної спадщини України необхідно приймати комплексні заходи, що включають у себе удосконалення законодавства, активне впровадження технологій, посилення громадського контролю та залучення інвестицій. Тільки таким чином можна забезпечити

належний захист культурного багатства України для майбутніх поколінь і зберегти його в незмінному вигляді для майбутніх поколінь.

Усвідомлюючи, що загальні проблеми збереження культурної спадщини та застосування реальних механізмів під час війни постають складною та багатогранною проблемою. Щоби збагнути наслідки воєнних конфліктів, звернемо увагу на те, що найбільш ефективним інструментом забезпечення сталості культурної спадщини є індустрія туризму. Тож, задля всебічного огляду проблеми збереження культурної спадщини та усвідомлення її сутності важливу роль відіграє огляд впливу воєнних конфліктів на індустрію туризму.

Загальним місцем є уявлення, що певною мірою відповідає дійсності, що війна та збройні конфлікти негативно впливають на туристичну індустрію та туристичний потік в зоні конфлікту та його навколишніх територіях з різних причин:

А. Безпекові причини є першою та найважливішою проблемою є питання безпеки. Військові дії створюють небезпеку для туристів через можливість зіткнення зі збройними конфліктами, терористичними атаками та іншими небезпечними ситуаціями.

Б. Інфраструктура, оскільки воєнні дії можуть призвести до руйнування туристичної інфраструктури, такої як готелі, аеропорти, пам'ятки культури тощо. Це може значно ускладнити подорожі та перебування туристів у регіоні.

В. Імідж, бо воєнний конфлікт негативно впливає на імідж країни чи регіону, що може відлякати потенційних туристів та зменшувати їх бажання відвідувати цю зону.

Г. Економічні обмеження, так як воєнні дії часто призводять до економічних обмежень і санкцій, що можуть ускладнити подорожі, збільшити вартість туристичних послуг та зменшити покупної спроможності туристів.

У такій ситуації важливою є роль міжнародних організацій, дипломатичних зусиль та громадських ініціатив у збереженні та відновленні туристичного потенціалу зони конфлікту після закінчення воєнних дій.

Також важливою є підтримка та сприяння міжнародного співробітництва та дипломатичних ініціатив для досягнення мирного врегулювання конфлікту, що сприятиме відновленню стабільності та розвитку туризму. Війна в Україні мала продемонструвати, що попри очікування занепаду туристичної галузі не відбулось, бо війна перетворила відпочинок на особливу соціальну цінність.

Обсяги внутрішнього та зовнішнього туризму, якщо не збереглись, то не відбулось їх падіння, оскільки зросла кількість перетинів кордону України та відвідуваність місць, що в середині країни вважаються відносно безпечними.

Особливої ваги набула рекреаційна функція туризму, однак зазначені зміни не вплинули на політику збереження культурної спадщини та визначальні об'єкти культурної спадщини не перетворились на центри національного культурного спротиву та відновлення.

Культурна спадщина розглядалась більшою мірою як поміжна ланка, що виступає скоріше фоном, а не центром. Більш того, культурна спадщина перебуває під впливом політики меморіалізації, тому об'єкти культурної спадщини все ще не сприймаються суспільною думкою як місця живої сили українського народу.

Пропозиції щодо стратегії провадження і підтримки реальних інструментів із захисту культурної спадщини в Україні в умовах війни. Пропонована стратегія є результатом культурологічної рефлексії, метою якої було з'ясування причин того, що об'єкти культурної спадщини України в умовах повномасштабного вторгнення 24-го лютого 2022-го року виявилась одним із найбільш вразливих об'єктів агресії Російської Федерації.

Прикладом, наслідків такого стану є бомбардування, руйнація, розграбування та мародерство за участю місцевих колаборантів та окупаційної влади, що призвело до фактичного нищення культурної спадщини міста. Представлена стратегія складається із окремих протокольних положень, що розкривають авторське бачення забезпечення сталого зростання сфери

культури в Україні в умовах війни, спричиненою неоімперською політикою Російської Федерації.

Назва: Стратегія провадження і підтримки реальних інструментів із захисту культурної спадщини в Україні.

Преамбула: Збереження культурної спадщини є фундаментальним аспектом національної ідентичності та історичної пам'яті будь-якої країни. В умовах сучасних викликів, таких як глобалізація, урбанізація та збройні конфлікти, Україна стикається з численними загрозами для своєї культурної спадщини, тому розробка і впровадження ефективної стратегії захисту культурних цінностей є надзвичайно актуальним завданням. Стратегія засновується на комплексному підході, який поєднує правові механізми з реальними інструментами захисту та підтримки культурної спадщини.

Основні положення:

Оскільки закони та нормативні акти повинні бути чіткими, конкретними та адаптованими до сучасних викликів, то першим кроком реалізації стратегії є забезпечення комплексного правового фундаменту. Необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, такими як Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини та інші міжнародні угоди. Важливо також створити механізми контролю за виконанням цих законів та притягнення до відповідальності за їх порушення.

Оскільки держава має забезпечити достатнє фінансування для збереження, реставрації та популяризації культурних об'єктів, то належне фінансування на основі відповідної нормативно-правової бази, а у протилежному випадку розроблені правові норми залишаються неефективними, то достатнє фінансування для збереження, реставрації та популяризації культурних об'єктів має розглядатись як засадничий принцип національної культурної політики. Держава має надавати перевагу державним грантам, субсидіям, податковим пільгам і меценатів, пошуку інших фінансових стимулів. Залучення приватного сектору, міжнародних

організацій до фінансування проектів із захисту культурної спадщини є необхідною умовою сталого розвитку сфери культури.

Проведення стратегії виходить із передумови, що інвентаризація та облік культурних об'єктів є ключовим інструментом створення і постійного оновлення реєстрів культурних об'єктів. Інвентаризація дозволяє мати чітке уявлення про стан культурної спадщини, визначити пріоритетні об'єкти для захисту та реставрації. Використання сучасних технологій, таких як GIS-системи та бази даних, може значно підвищити ефективність цього процесу.

Завдання формування суспільної свідомості щодо важливості збереження культурної спадщини не можуть бути вирішені без реалізації освітньої та просвітницької політики в сфері культури. Освітні програми, які включають історію, культуру та значення охорони культурних цінностей, повинні бути інтегровані в шкільні та університетські курси. Проведення лекцій, семінарів, виставок та інформаційних кампаній для широкої аудиторії сприяє підвищенню обізнаності та активному залученню громадян до процесу збереження культурної спадщини.

Просування стратегії має розглядатися в контексті співпраці із міждержавними та громадськими інституціями за участю міжнародних та неурядових організацій.

Ефективний захист культурної спадщини можливий лише при впровадженні міжсекторального співробітництва. Державні установи, наукові інститути, громадські організації та приватний сектор повинні діяти як єдиний фронт. Спільні проекти, конференції та робочі групи можуть стати ефективними платформами для обміну знаннями та координації дій. Важливо також залучати місцеві громади до процесу збереження, оскільки вони часто є носіями традицій та культури.

Підвищити ефективність захисту культурної спадщини неможливо без провадження сучасних інноваційних технологій. Використання дронів для моніторингу стану об'єктів, 3D-сканування для документування та реставрації, а також цифрові бази даних для обліку культурних цінностей

можуть зробити процес збереження більш точним та оперативним. Крім того, розвиток віртуальної та доповненої реальності відкриває нові можливості для популяризації та навчання щодо культурної спадщини.

Нагадуємо, що в умовах збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій важливо мати чітко розроблені протоколи дій для захисту культурної спадщини. Це включає створення спеціальних підрозділів, які будуть відповідати за евакуацію та збереження культурних цінностей, а також розробку планів на випадок надзвичайних ситуацій. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, може забезпечити додаткову підтримку та ресурси у кризових ситуаціях.

Для постійного вдосконалення стратегії захисту культурної спадщини необхідно регулярно проводити моніторинг та оцінку ефективності вжитих заходів. Це дозволить виявити слабкі місця та вчасно коригувати дії. Важливим інструментом у цьому процесі можуть бути незалежні експертні оцінки та міжнародні аудити.

Таким чином, запропонована стратегія спрямована на провадження і підтримку реальних інструментів із захисту культурної спадщини в Україні, пропонуючи комплексне та інтегроване вирішення проблеми забезпечення стратегії сталого розвитку сфери культури в умовах війни. Вона має поєднувати надійний правовий фундамент, достатнє фінансування, сучасні технології, освітні програми та тісну співпрацю між державними, громадськими та приватними секторами. Переконані, що лише за таких умов можна забезпечити ефективний захист та збереження культурної спадщини, що є важливим елементом національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу.

Висновки до розділу 2

Аналіз правових механізмів та реальних інструментів захисту культурної спадщини в Україні. Виявлено, що наявна законодавча база є

основою для створення ефективних стратегій координації та захисту цінних культурних об'єктів, однак потребує подальшого розвитку для вирішення нагальних потреб у сфері захисту культурної спадщини. Роль міжнародних конвенцій у правовому регулюванні зазначеного процесу є надзвичайною, оскільки вона сприяє взаємодії України з міжнародними організаціями, що ратифікували конференції. Досліджено механізми координації заходів з евакуації та захисту культурної спадщини, що вказує на необхідність подальшої оптимізації та вдосконалення наявних процесів. Результати цього розділу підкреслюють важливість співпраці як урядових, так і громадських організацій, а також активної взаємодії з міжнародними організаціями для успішного збереження та захисту культурної спадщини як національного, так і світового значення.

Застосування правових механізмів і реальних інструментів захисту культурної спадщини України. Хоча існують законодавчі акти та конкретні інструменти для охорони та збереження цінностей культурної спадщини, їх ефективність обмежена через низький рівень фінансування, складні бюрократичні процедури, корупцію, незаконну забудову та інші проблеми. Незважаючи на наявність реальних інструментів, таких як громадські ініціативи та міжнародна співпраця, їх розвиток і ефективність також ускладнюються через військові конфлікти, низький рівень обізнаності та інші фактори.

Висновок полягає в тому, що для успішного захисту культурної спадщини України потрібно не лише вдосконалення законодавства і забезпечення фінансування, але й системні зміни в управлінні, врахування інноваційних підходів та активна участь громадськості. Також важливою є міжнародна співпраця та взаємодія з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну досвідом та ресурсами у сфері охорони культурної спадщини. Ці кроки допоможуть забезпечити належний захист та збереження культурного надбання України для майбутніх поколінь.

Розглядаються пропозиції щодо стратегії збереження культурної спадщини України в умовах війни, зосереджуючись на досвіді інших країн та внутрішніх реаліях. Аналіз міжнародного досвіду показує важливість розробки комплексних планів дій, які охоплюють не лише безпосередні заходи захисту під час конфлікту, але й після його завершення. Сучасний досвід України у сфері захисту культурних цінностей, у тому числі роль державних і недержавних структур, акцентує увагу на потребі інтеграції зусиль для ефективного вирішення цих завдань. Враховуючи використання інноваційних технологій у збереженні та відновленні культурної спадщини, робиться акцент на необхідності системного підходу до цих питань. Пропозиції з урахуванням усіх цих аспектів мають на меті забезпечити належний рівень захисту та відновлення культурної спадщини України, зокрема в умовах воєнного конфлікту, що є надзвичайно актуальним завданням в сучасному світі.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Представники Європейської спільноти наголошують, що після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року Організація Об'єднаних Націй Освітній, Науковий і Організація культури (ЮНЕСКО) підтвердили пошкодження понад 240 культурних об'єктів, вивезення артефактів з українських музеїв російськими військами, «Русифікація» шкіл на окупованих територіях відкривають панораму систематичного знищення та пограбування культурної спадщини України. Важливо, що нищення у цій війні об'єктів матеріальної культурної спадщини України разів набагато більша, ніж «побічний» збиток від війни. І хоча кожна війна має свою власну динаміку, проте культурна спадщина завжди вразлива під час бойових дій і конфліктів. Те, що відбувається в Україні також стосується інших збройних конфліктів, таких як на Балканах, Афганістан, Ефіопія, Ірак, Лівія, Малі, Нагірний Карабах, Сирія чи Ємен, багато з яких знаходяться в (безпосереднє) сусідство з Європейським Союзом (ЄС) [16; 17].

Культурна спадщина може бути під загрозою з ідеологічних міркувань, оскільки місця, об'єкти чи спосіб життя є символи культурної ідентичності [23]. В Україні, наприклад, на окупованих частинах України місцеві культурні спадщина стирається шляхом «навмисного руйнування та пошкодження місць, установ та об'єктів культурне, історичне та релігійне значення». Збройні конфлікти сьогодні також характеризуються грабежами заради економічної вигоди, наприклад, через незаконні розкопки старожитностей (російські окупанти провели понад 100 незаконних археологічних експедицій). Ця діяльність може бути здійсненими для отримання індивідуальної фінансової вигоди, але вони також можуть бути частиною організованої злочинності, і в цьому таким чином, можливо, сприяти

фінансуванню військових операцій і тероризму. У воєнний час культурний спадщина також може бути ненавмисно пошкоджена. Усі ці види загроз і руйнування можуть спричинити великої шкоди людям, чия спадщина поставлена під загрозу, і вони можуть становити серйозні порушення їх прав людини, крім порушень гуманітарного права. Крім того, ворожі дії проти культури спадщина також може мати глибокий регіональний і глобальний вплив. Сьогодні, отже, руйнування і розграбування культурної спадщини визнаються загрозою міжнародному миру, безпеці та сталого розвитку суспільств, закликаючи до міжнародних дій.

Отже, Європейський Союз займається і підтримує дослідження, надає контекстну основу для оцінки того, як ЄС та його країни-члени покращити захист культурної спадщини, у тому числі під час збройних конфліктів, в Україні – зокрема. Підтримка Європейським Союзом є складовою більш широкої коаліції на підтримку України у спротиві, яку країна чинить російським окупантам.

Доповідь Інституту війни і миру наводить такі дані [16]: Херсонський обласний історико-краєзнавчий музей був відомий однією з найвизначніших колекцій історичних артефактів в Україні, що охоплювала період від передісторії до сучасності. Проте, коли в листопаді російські війська були змушені відступити перед українською контратакою, вони здійснили масштабне пограбування музею. Систематично були вкрадені золоті та срібні артефакти, предмети з давніх скіфських і сарматських поховань, рідкісна кераміка, зброя та вся нумізматична колекція.

Цей акт вандалізму і мародерства не лише завдав непоправної шкоди культурній спадщині України, але й підкреслив цинізм та варварство тих, хто його здійснив. Втрата таких артефактів є величезним ударом по історичній пам'яті народу, адже ці предмети мали не лише матеріальну, а й величезну культурну та наукову цінність. Ці події викликають глибокий сум і обурення, адже культура і мистецтво мають бути поза політикою і війною.

Пограбування музею також ставить перед міжнародною спільнотою важливі питання про захист культурної спадщини під час конфліктів. Це вимагає розробки нових механізмів захисту та відновлення таких цінностей. Водночас, українська влада і міжнародні організації повинні докласти всіх зусиль для повернення вкрадених артефактів та притягнення до відповідальності винних у цьому злочині. За словами міністра культури України Олександра Ткаченка, страшна масштабність цього злочину стає відомою: приблизно 80% експонатів музею було розкрадено. Ця шокуюча статистика свідчить про найглибші наслідки агресії і війни на культурні цінності. Заступник міністра Катерина Чуєва додала, що, враховуючи загрозу атак, повний обсяг втрат може бути ще більшим і невідомим. «Документування всіх збитків у музеях Херсона вимагатиме багато часу, оскільки це все ще є дуже небезпечним», – зауважила Чуєва. Вона також зазначила, що наразі слідчі ведуть роботу з фіксації та збору доказів для подальшого проведення кримінального розслідування. Ці коментарі відображають важливість негайних заходів для захисту культурної спадщини в умовах конфлікту. Вони також викликають сум за втратами, які несе українське суспільство, та вимагають належної реакції влади на відновлення та захист музейних колекцій. Необхідно, щоб міжнародна спільнота та правозахисні організації активно взялися за це питання, щоб запобігти подібним трагедіям у майбутньому та покарати тих, хто вчинив ці злочини.

З поширенням інформації про масове руйнування культурних цінностей внаслідок дій російських військ по всій Україні, експерти та офіційні особи активно документують ці злочини з метою надання відповідного правового реагування. Тимур Короткий, віце-президент Української асоціації міжнародного права, підкреслив, що викрадення культурних цінностей з колекцій, як приватних, так і державних, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та може бути класифіковане як воєнний злочин. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду, такі дії підпадають під статтю 8(2)(a)(iv), яка стосується «здириництва військових

об'єктів, які мають знаходитися під особливим захистом міжнародного права, у тому числі культурні об'єкти та історичні пам'ятники» [16].

У доповіді наведено точку зору Тимура Короткого про те, що слід підкреслити, що культурні пам'ятки мають особливий статус захисту згідно з міжнародним гуманітарним правом, набагато вищий, ніж у випадку цивільних об'єктів. Це відображає визнання значущості культурної спадщини як складника світової культурної спільноти, який має бути захищений від будь-яких форм насильства та руйнування. Т. Короткий також наголошує на тому, що порушення міжнародного гуманітарного права у формі воєнних злочинів стають фактором у випадках, коли культурні об'єкти стають об'єктом навмисних нападів чи зазнають шкоди унаслідок військових дій. Це також стосується невивірених або непропорційних нападів, грабежу чи привласнення культурних цінностей. Знищення, пошкодження або втрата культурних об'єктів можуть бути кваліфіковані як злочини проти людства або геноциду, що ще раз підкреслює серйозність порушень, що стосуються культурної спадщини у контексті воєнних конфліктів. Станом на середину грудня 2022 року, за даними Мінкультури, пошкоджено 1132 об'єкти культурної інфраструктури, 403 – повністю знищено. Це пам'ятки архітектури, музеї, школи, університети та культурні центри. Постраждали Київська, Харківська, Луганська, Миколаївська, Запорізька, Сумська та Херсонська області, найбільше постраждала Донецька; 80 відсотків його культурної інфраструктури було пошкоджено [16].

Серед зруйнованих окупантами об'єктів культурної інфраструктури: музей-садиба Григорія Сковороди, драмтеатр в нині окупованому Маріуполі, будинок українського мецената XIX століття Василя Тарновського в Чернігові, музей відомої художниці Марії Примаченко під Києвом і скит Святогірської лаври, найбільшої дерев'яної церкви в Україні, у Донецькій області. У краєзнавчому музеї в окупованому Мелітополі Запорізької області викрали колекцію скіфського, гунського та сарматського золота, а також срібні монети з Духоборського скарбу. За словами Ярослави Савченко, культуролога

ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень», ніхто не знає точної кількості знищеної культурної спадщини в Україні, зокрема через те, що записи ще не оновлені в цифровому вигляді [16].

Зібрані про воєнні злочини проти культурної спадщини дані будуть передані не лише національними правоохоронними органами, але й міжнародними партнерами, такими як Інтерпол та інші організації, які займаються протидією незаконному обігу культурних цінностей. Це свідчить про необхідність глобальної співпраці у забезпеченні захисту культурної спадщини в умовах війни та конфліктів, також Україна лобює створення Спеціального трибуналу для суду проти Росії за злочин агресії, який розглядатиме всі його наслідки, включно з знищенням культурної спадщини України: «Також щодо військових злочинів проти культурних цінностей юрисдикція, насамперед, правоохоронних органів України, а також іноземних правоохоронних органів, відповідно до принципу універсальної юрисдикції, і, звичайно, Міжнародного кримінального суду», – сказав Короткий [16].

Позиція Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України у питаннях збереження культурної спадщини обійняла таку позицію [17]:

Коли йдеться про знищення культурної спадщини, кожна війна здається трагічно схожою у вчиненні таких злочинів, навіть на відстані десятиліть. З моменту незаконної анексії Криму в 2014 році та початку війни в Донецькій і Луганській областях й із початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, Росія безжально перетворила культурні пам'ятки України на об'єкти атак і збройного нападу. Церкви, пам'ятники, музеї, бібліотеки та історичні місця, які протягом століть були символами багатого етнічного та релігійного розмаїття культурного світу України. Знищення цих культурних цінностей, невід'ємних для національної пам'яті та ідентичності України, є цілеспрямованою стратегією Російської Федерації з підриву українського суверенітету, нищення української держави та українського народу.

Культурна спадщина є частиною того, що визначає людей як націю. Збереження культурної спадщини має важливе значення для розуміння майбутніми поколіннями своєї історії та ідентифікації з нею. Її знищення може мати довготривалий вплив на колективну пам'ять та ідентичність людей. Боротьба зі злочинами проти культурної спадщини є частиною дотримання міжнародного гуманітарного права, а притягнення винних до відповідальності має вирішальне значення для досягнення справедливості [17].

Ось чому в контексті участі КМЄС в Україні в Консультативній групі з питань жорстоких злочинів в Україні (АСА) минулого місяця (22-23) у Києві були організовані семінари щодо злочинів проти культурної спадщини, а цього березня (5-6) у м. Полтава. У заходах у Києві взяли участь українські слідчі та прокурори Національної поліції України (НПУ), СБУ (СБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР) та Офісу генпрокурора (ОПГ). У Полтаві, поряд із співробітниками НПУ, СБУ, ДБР, долучилися працівники обласних прокуратур (РПУ) Чернігівської, Дніпропетровської, Харківської, Київської, Полтавської та Запорізької областей [17].

Відповідно до Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МТКЮ), систематичні злочини проти культурної спадщини можуть бути рівнозначні злочинам проти людства, «оскільки все людство справді постраждало від знищення унікальної релігійної культури та супутніх культурних об'єктів» [17].

Обстріли Дубровника в період облоги жовтня 1991 – січня 1992, є одним із прикладів військового злочину проти об'єкта світової спадщини ЮНЕСКО, обговорення якого відкрило можливість для всебічного посилення можливості розслідування та судового переслідування за злочини проти культурної спадщини [17]. Тож, випадок Дубровника є одним із прикладів для наслідування в Україні.

Презентації міжнародних та національних експертів були зосереджені на зміцненні знань про відповідні міжнародні справи, міжнародні договори та передовий досвід розслідування та судового переслідування злочинів проти

культурної спадщини. Під час практичного заняття учасники розкрили фіктивний сценарій злочинів проти культурної спадщини [17].

Обговорення національного та міжнародного кримінального права та співпрацю, розслідування та переслідування злочинів проти культурної спадщини, а також відповідні судові рішення в МТКЮ та Міжнародному кримінальному суді (МКС), а також механізми міжнародного відшкодування. Розслідування та судове переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини, пов'язані з культурною спадщиною, також може стримувати такі дії в майбутньому. Тому розслідування та судове переслідування злочинів проти культурної спадщини під час війни є надзвичайно важливим і необхідним. Документування та збереження доказів цих злочинів може сприяти потенційному відновленню та реконструкції пошкоджених та зруйнованих об'єктів спадщини. Загальна мета полягає в тому, щоб Україна могла притягнути до відповідальності винних у злочинах проти її культурної спадщини [17].

Напади Росії на культуру України є ще одним тяжким злочином: спробою стерти українську ідентичність і фактично знищити українську націю. Така агресія потребує рішучої відповіді, при цьому першочерговою є відповідальність винних. Ця думка була червоною ниткою в усіх виступах на конференції високого рівня «Об'єднані заради справедливості. United for Heritage», який відбувся минулого тижня в Києві. Захід, організований Офісом Генерального прокурора України за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) в Україні, виконавця Консультативної групи Atrocity Crimes Advisory Group, та інших партнерів, підкреслив нагальну необхідність боротьби з цими культурними злочинами [18].

Отже, важливі правові проблеми, пов'язані з цими систематичними нападами роблять необхідним обговорити прогрес у документуванні та судовому переслідуванні цих військових злочинів, вивчити ефективні стратегії розслідування та судового переслідування, а також розглянути заходи проти незаконної торгівлі викраденими культурними об'єктами.

Зібрання понад 400 учасників, включно з українськими державними органами та світовими експертами, сприяло обговоренню масштабів збитків і важливості притягнення Росії до відповідальності за її дії.

Висновки до розділу 3

Після вторгнення Росії в Україну в 2022 році, Європейська спільнота та ЮНЕСКО підтвердили значні пошкодження культурних об'єктів, вивезення артефактів з музеїв та «Русифікацію» шкіл на окупованих територіях. Це не лише знищення матеріальної культурної спадщини, але й спроба вплинути на ідентичність та історію України. Такі дії свідчать про те, що культурна спадщина може стати предметом військової агресії та політичних маніпуляцій, і це має серйозні наслідки, які переймаються поза межами матеріальних збитків.

Злочини проти культурної спадщини мають універсальний характер і досвід України долучається до інших збройних конфліктів у світі. Культурна спадщина завжди вразлива і часто стає об'єктом атак у війнах та конфліктах. Це стосується регіонів, зазначених у вашому списку, таких як Балкани, Афганістан, Ірак, Сирія та інші. Ці конфлікти можуть мати серйозні наслідки для культурної спадщини цих регіонів, і вони часто відбуваються у безпосередній близькості до Європейського Союзу, що підсилює їх вплив на міжнародну арену та ставить під загрозу культурні цінності.

Міжнародні інституції підкреслюють серйозність агресії Росії проти культури та ідентичності України, розглядаючи це як спробу знищення української нації. Наголошується, що така агресія потребує рішучої відповіді, яка включає визначення та покарання винних. Конференція «Об'єднані заради справедливості. United for Heritage» в Києві, організована з підтримкою різних партнерів, підкреслила необхідність боротьби з цими культурними злочинами. Це вказує на важливість міжнародної співпраці та активної підтримки України в захисті її культурної спадщини від агресії.

Узагальнюючий висновок дозволяє зробити кілька важливих тверджень:

1. Культурна спадщина завжди вразлива під час конфліктів та воєн.
2. Агресія проти культури може бути спробою знищити ідентичність та національну самосвідомість.
3. Міжнародна співпраця та підтримка є важливими для захисту культурної спадщини в умовах конфлікту.
4. Організації як Європейська спільнота та ЮНЕСКО мають важливу роль у виявленні та документуванні культурних злочинів під час конфліктів.

Таким чином, висновки засвідчують важливість захисту культурної спадщини та ідентичності в умовах війни, а також про необхідність визнання та покарання винних у культурних злочинах.

ВИСНОВКИ

Культурна спадщина є важливим складовим елементом національної та світової ідентичності і потребує особливої уваги та заходів для збереження, особливо в умовах воєнного конфлікту. Аналізуючи за допомогою новинних порталів випадки воєнних злочинів проти культурної спадщини України та процес евакуації культурної спадщини та міжнародні норми, що регулюють цей процес, виявлено необхідність комплексного підходу до збереження цінних культурних об'єктів. Результати дослідження підтверджують необхідність залучення сучасних технологій для забезпечення безпеки та збереження культурних цінностей під час та після війни, а також необхідність постійного вдосконалення механізмів захисту культурної спадщини на законодавчому та практичному рівнях, що дозволить зберегти та передати майбутнім поколінням багатство світової культурної спадщини, яке є унікальним надбанням усього людства.

Ключові висновки щодо захисту культурної спадщини та боротьба зі злочинами проти культури є надзвичайно важливими завданнями в сучасному суспільстві, оскільки вони стикаються з викликами глобалізації, збройних конфліктів та культурної гомогенізації:

1. Сучасні виклики, такі як глобалізація та конфлікти, ускладнюють захист культурної спадщини через потенційну загрозу її збереженню та відновленню.

2. Боротьба з культурними злочинами вимагає спільних зусиль і співпраці між різними національними та міжнародними організаціями, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

3. Освіта є ключовим елементом у зміцненні свідомості про значення культурної спадщини та вихованні поколінь з повагою до культурного різноманіття.

4. Створення та зміцнення міжнародних правових механізмів для захисту культурної спадщини є необхідним у боротьбі з культурними злочинами.

Отже, захист культурної спадщини вимагає комплексного підходу та спільних зусиль для збереження та примноження культурного різноманіття у світі.

На наступному етапі дослідження застосування культурологічної рефлексії допомагає оглянути широкий контекст міжнародно-правового регулювання охорони культурної спадщини. Виділяються значні роль та важливість міжнародних правових актів у захисті культурної спадщини. Серед них особливо важливі Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. Ці документи встановлюють стандарти захисту культурної спадщини та визначають відповідальність за порушення цих стандартів. Вони також забезпечують правову основу для притягнення винних до відповідальності за злочини проти культурної спадщини. Це є важливим інструментом у боротьбі з культурним вандалізмом та іншими формами порушення культурної спадщини. Такий підхід допомагає утримувати історичну та культурну цінність культурних об'єктів для майбутніх поколінь.

Застосування культурологічної рефлексії сприяло уточненню та розрізненню двох важливих понять: «злочини проти культури» та «злочини проти культурної спадщини». Це сприяло кращому розумінню проблеми та її складності. Встановлено, що поняття «злочинів проти культури» охоплюють широкий спектр дій, спрямованих на порушення культурних цінностей та традицій, таких як цензура, переслідування культурних практик та фальсифікація історичних фактів. Тим часом, «злочини проти культурної спадщини» більш зосереджені на конкретних об'єктах та пам'ятках з історичною та культурною значущістю, таких як вандалізм, крадіжки та систематичне знищення. Це розрізнення допомагає не лише у кращому

розумінні ситуації, але й у визначенні ефективних стратегій та заходів для боротьби з такими злочинами та захисту культурної спадщини в цілому.

На основі культурологічної рефлексії можна зробити висновок, що захист культурної спадщини та протидія злочинам проти культури є складним завданням, яке потребує комплексного підходу, враховуючи правові, культурологічні та соціальні аспекти. Важливо не лише встановлювати та дотримуватися міжнародних правових норм, але й проводити систематичну роботу з усвідомлення важливості культурної спадщини та необхідності її захисту на всіх рівнях суспільства.

Лише таким чином можна забезпечити збереження культурного багатства для майбутніх поколінь. Впровадження рамкових пропозицій щодо збереження культурної спадщини України в умовах війни надає можливість розбудови стратегії забезпечення сталого зростання культурної сфери в Україні. Такий підхід допомагає зміцнити національну ідентичність та підвищити рівень культурного розвитку країни.

Міжнародні інституції відзначають серйозність агресії Росії проти культури та ідентичності України, розглядаючи це як спробу знищення української нації. Наголошується, що така агресія потребує рішучої відповіді, включаючи визначення та покарання винних.

Конференція «Об'єднані заради справедливості. United for Heritage» у Києві, організована з підтримкою різних партнерів, підкреслила необхідність боротьби з цими культурними злочинами. Це вказує на важливість міжнародної співпраці та активної підтримки України у захисті її культурної спадщини від агресії. Такий об'єднаний підхід відзначається як ключовий для ефективного протидії агресивним діям, спрямованим на культурне спадщину та ідентичність країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демідко О. О. Злочини російських окупантів проти культурної спадщини Маріуполя. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія. 2022. № 22.
2. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Кабінет міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/239966145> (дата звернення 10.05.2024)
3. Железняк М. Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави. Енциклопедичний вісник України. 2017. Вип. 8–9. С. 7–21. URL: <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.1> (дата звернення 10.05.2024)
4. Закон України «Про культуру» від 21.09.2023 р. № № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2778-17>
5. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8.06.2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення 10.05.2024)
6. Історичний центр Одеси внесли до списку ЮНЕСКО / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3659188-istoricnij-centr-odesi-vnesli-do-spiskuunesko.html> (дата звернення 10.05.2024)
7. Кот С.І. Культурна спадщина. Енциклопедія історії України: Т. 5. К., 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kulturna_Spadschina (дата звернення 12.05.2022).
8. Лупаренко Л. Еволюція відкритих електронних науково-освітніх систем і їх використання у вітчизняному освітньому просторі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2021. 25(2), 236-272.

URL:<https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v25i2.775> (дата звернення 10.05.2024)

9. Мазур Т.В. Правова охорона культурної спадщини в Україні. Київ: Парламентське видавництво, 2020. 431 с.

10. Нікольченко Ю., Деліман В. Музейна справа в Україні в умовах російської військової агресії: стан справ, підготовка кадрів, перспективи розвитку. Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих уч., м. Харків, 18 квіт. 2024 р. Харків, 2024. Т. 1. С. 64-33.

11. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26.07.2001 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п> (дата звернення 10.05.2024)

12. Римський клуб / Українська асоціація римського клубу. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/rimskij-klub> (дата звернення 10.05.2024)

13. Рябініна О.В. Глобальні проблеми сучасності. Харків, 2017. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/2160/lkc.pdf (дата звернення 10.05.2024)

14. Сабадаш Ю., Нікольченко Ю., Дабло Л. (2021) Культурологія: понятійно-категоріальний апарат у логіці дослідницького процесу. Культура і сучасність : альманах. № 1. С.3-8.

15. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні (дата звернення 10.05.2024)

16. Степанов В. Ю. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. Культура України. Випуск 48. 2015. С. 29-39.

17. Україна. 30 років незалежності. Стислий довідник / За ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 536 с.)

18. Френкель І., Іщенко О. Елементи нематеріальної культурної спадщини України. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 145 с.

19. ЮНЕСКО / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/content/yunesko-unesco.html> (дата звернення 10.05.2024)

20. Янковський С. В. Концепція та студіювання культури. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2022. Т. 24. С. 141–153.

21. Kurmanova T. Ukraine: War Crimes Against Cultural Heritage. Institute for War and Peace. 03.01.2023. URL: <https://iwpr.net/global-voices/ukraine-war-crimes-against-cultural-heritage> (date of application: 15.03.2024)

22. Preserving Ukraine's identity: Law enforcement agencies train on crimes against cultural heritage. EUAM Ukraine. 11.03.2024. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/preserving-ukraine-s-identity-law-enforcement-agencies-train-on-crimes-against-cultural-heritage/> (date of application: 21.04.2024)

23. Polishchuk O. Mitopoesis i mitologizacja jako fenomeny współczesnej kultury. Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej twórczości artystycznej /red. Wojciech Charchalis i Bogdan Trocha. Zielona Góra, 2015. P. 33 – 42.

24. Sabadash J., Petrova I. Effectiveness Analysis of Entrepreneurship Model of Development Qualities of Future Managers. Journal of Entrepreneurship Education. 2019. Vol. 22, no. 3. P. 1-6.

25. Sikorska I. (2023) Europeanisation and reformation of higher education sector in the Eastern Partnership countries through Bologna process in pursuit of the European integration. Eastern European Journal of Regional Studies. Volume 9, issue 2. ISSN: 2537-6179 December, 2023.

26. “United for Justice. United for Heritage”: Preserving Ukrainian Cultural Identity. EUAM Ukraine. 05.03.2024. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/united-for-justice-united-for-heritage-preserving-ukrainian-cultural-identity/>